

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΑΝΟΙΚΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Τίτλος Μαθήματος: Αρχαία Ελληνική Γλώσσα - Θεματογραφία Ι

Ενότητα: Αρχαία Ελληνική Γλώσσα 2

Διδάσκουσα: Καθηγήτρια Ελένη Χουλιαρά - Ράϊου

Τμήμα: Φιλολογίας

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

A. ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοιοῦτους λόγους, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐπρεσβεύσαμεν, ὡς ληστὰς ἀφελόμενος ταύτην τὴν νῆσον κτήσαιοτο, καὶ προσήκειν αὐτὴν ἑαυτοῦ εἶναι. Τοῦτον δὲ τὸν λόγον, ὡς οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐ χαλεπὸν ἔστιν αὐτοῦ ἀφελέσθαι. Ἄπαντες γὰρ οἱ λησταὶ τοὺς ἀλλοτρίους τόπους καταλαμβάνοντες καὶ τούτους ἐχυροὺς ποιοῦμενοι, ἐντεῦθεν τοὺς ἄλλους κακῶς ποιοῦσιν. Ὁ δὴ τοὺς ληστὰς τιμωρησάμενος καὶ κρατήσας οὐκ ἂν δήπου εἰκότα λέγοι, εἰ φαίη, ἃ ἐκεῖνοι ἀδίκως καὶ ἀλλότρια εἶχον, ταῦθ' ἑαυτοῦ γίνεσθαι.

Δημοσθένους, *Περὶ Ἀλοννήσου* 2-3

B. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ

ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟ

Κατηγορούμενο λέγεται ο όρος της πρότασης ο οποίος με τη βοήθεια ενός συνδετικού ρήματος αποδίδει στο υποκείμενο ή και στο αντικείμενο μια σταθερή ιδιότητα. Συνδετικά ρήματα είναι τα εξής: *εἰμί, γίγνομαι, ὑπάρχω, καθίσταμαι, διατελῶ, τυγχάνω, ἀποβαίνω, ἐκβαίνω, ἔφυν, αἴροῦμαι, ἐκλέγομαι, χειροτονοῦμαι, λαγχάνω, διορίζομαι, ἀποδείκνυμαι, φαίνομαι, δηλοῦμαι, καλοῦμαι, ὀνομάζομαι, λέγομαι, προσαγορεύομαι, ἀκούω, νομίζομαι, ὑπολαμβάνομαι, κρίνομαι.*

Παρατηρήσεις

- α) Τα ρήματα *εἰμί, γίγνομαι, ὑπάρχω* μπορεί να είναι και υπαρκτικά και τότε δεν παίρνουν κατηγορούμενο *Ἦν γάρ ποτε χρόνος, ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν* (Πλάτ. *Πρωταγόρας* 320c).
- β) Πολλά από τα συνδετικά ρήματα, όπως *διατελῶ, φαίνομαι, τυγχάνω* κ.τ.λ. συντάσσονται και με κατηγορηματική μετοχή. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι με τα ρήματα αυτά, όταν υπάρχει κατηγορούμενο, εννοείται η μετοχή *ὄν, οὔσα, ὄν Ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων διατελεῖς (ὄν)* (Ξεν. *Ἀπομνημονεύματα* 1.6.3).

Κατηγορούμενο του αντικειμένου

Υπάρχει μια κατηγορία ρημάτων τα οποία συντάσσονται με δύο αιτιατικές. Από αυτές η μία αιτιατική λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος. Η δεύτερη όμως αιτιατική είναι κατηγορούμενο της πρώτης. Αυστηρή κατηγοριοποίηση των ρημάτων ενεργητικής διάθεσης που συντάσσονται με αντικείμενο και κατηγορούμενο του αντικειμένου δεν είναι πάντοτε ευχερής. Αυτή η σύνταξη μπορεί να απαντηθεί σε οποιοδήποτε ρήμα που συντάσσεται με δύο αιτιατικές. Τέτοια σύνταξη συνήθως έχουν τα ενεργητικά δοξαστικά, κλητικά, εκλογής σημαντικά και μεταποιητικά ρήμα-

τα όπως *καθίστημι, ἐκλέγω, χειροτονῶ, ἀποδείκνυμι, διορίζω, ἀποφαίνω, καλῶ, ὀνομάζω, προσαγορεύω, νομίζω, ὑπολαμβάνω, κρίνω, ἡγοῦμαι, κτῶμαι, ἄγω, διαφυλάττω, διατηρῶ, ἐλέγχω, ποιῶ, ἔχω* Τούτους βούλομαι καταστήσαι ἐπιτρόπους (Ξεν. Οἰκονομικὸς 13.10.3).

Κατηγορούμενο του αντικειμένου παίρνει και το ρήμα *χρῶμαι* αλλά συντασσόμενο με δύο δοτικές *Χρῶμαι τούτοις τεκμηρίοις*.

Κατηγορούμενο του αντικειμένου αλλά με δύο γενικές παίρνει και τα ρήματα *τυγχάνω* και *λαγχάνω* *Τυγχάνω ἡμῶν ὁμοίων*.

- Τι τίθεται ως κατηγορούμενο

Ως κατηγορούμενο τίθεται **επίθετο**, αφού το επίθετο είναι το μέρος του λόγου που κατ' ἐξοχήν αποδίδει την έννοια της ιδιότητας. Κατά δεύτερο λόγο ως κατηγορούμενο τίθεται **ουσιαστικό**. Κατηγορούμενο όμως δύναται να τεθεί **οποιοδήποτε μέρος του λόγου** (αντωνυμία, αριθμητικό κλιτό ή άκλιτο, μετοχή επιθετική, όταν είναι έναρθρη και κατηγορηματική, όταν είναι άναρθρη, απαρέμφατο άναρθρο, αναφορική πρόταση, επίρρημα) ή και **ολόκληρη πρόταση**, όταν επέχει θέση επιθέτου ή ουσιαστικού και αποδίδει στο υποκείμενο ή στο αντικείμενο μια σταθερή ιδιότητα.

Παρατηρήσεις

Το κατηγορούμενο κανονικά δεν έχει άρθρο· έχει άρθρο στις εξής περιπτώσεις:

- Όταν δηλώνει μια γνωστή ήδη ιδιότητα του υποκειμένου *οὗτος ἐστὶν ὁ μαθητής μου*.
- Όταν δηλώνει ότι το υποκείμενο έχει πραγματικά και εξαιρετικά την ιδιότητα που δηλώνει το κατηγορούμενο *οὗτος ἐστὶν ὁ ἄδικος*.

- **Εἶδη Κατηγορουμένου**

α) **Επιρρηματικό κατηγορούμενο**

Επιρρηματικό είναι το κατηγορούμενο το οποίο τυπικά μεν συμφωνεί κατά γένος, αριθμό και πτώση προς το υποκείμενο, σπανιότερα προς το αντικείμενο, και αποδίδεται σ' αυτό (*ἡ πόλις πέμπει ἡμᾶς εἰρηνοποιούς*). Στην πραγματικότητα όμως προσδιορίζει **ως επίρρημα** το ρήμα της πρότασης. Δεν εξαρτάται από ρήματα συνδετικά, αλλά, κυρίως, από ρήματα που δηλώνουν κίνηση, δράση ή σκόπιμη ενέργεια, αλλά και από οποιοδήποτε άλλο ρήμα. Στη μετάφραση αποδίδεται με επίρρημα, εμπρόθετο προσδιορισμό, επίθετο, δευτερεύουσα επιρρηματική πρόταση, τροπική μετοχή ή και ως έχει.

Το επιρρηματικό κατηγορούμενο δηλώνει επιρρηματική σχέση **τόπου, τρόπου, χρόνου, σειράς, σκοπού**.

Τα πιο συνηθισμένα επίθετα τα οποία συνήθως απαντούν ως επιρρηματικά κατηγορούμενα είναι τα ακόλουθα:

• **Τόπου:** *υπαίθριος, πελάγιος, αντίος, ενάντιος, έναντίος, αντιπρόσωπος, κατ' αντιμέτωπος, μετέωρος, εφέστιος, ὄμορος, υπερπόντιος, θυραῖος, θαλάσσιος Πλέουσαι οὖν αἱ νῆες ἀπὸ Μαλέας πελάγιοι Μήλω προσέβαλον* (Θουκ. *Ἱστορία* 8.39).

• **Τρόπου:** *έκών, έκούσιος, έθελοντής, έθελούσιος, άκων, άκούσιος, άσμενος, ὄρκιος, υπόσπονδος, αὐτοκράτωρ, αὐθαίρετος, αὐτόματος, αὐτόνομος, μόνος, ταχύς, άργός, ήσυχος, πυκνός, αὐτανδρος* *Οἱ Λακεδαιμόνιοι άνεχώρησαν έκ τῶν Αθήνων άπρακτοι* (Θουκ. *Ἱστορία* 4.22).

Πολλά από τα εις -τος ρηματικά επίθετα, όπως *άκριτος, άδίκαστος, άδέκαστος, άπρακτος, μετάπεμπτος* κ.ο.κ., όπως και επίθετα σύνθετα με α' συνθετικό το στερητικό *ά-*, όπως *άπαις, άτιμος, άπαθής* κ.ο.κ.

• **Χρόνου:** *ὄρθριος, σκοταῖος, ήμερήσιος, ενιαύσιος, ὄψιος, έσπέριος, νέος, γέρον, γηραιός, ήλικός, πηλίκος, παλαιός, παλαιάτατος.*

Χρονικά αριθμητικά, όπως δευτεραῖος, τριταῖος, τεταρταῖος *Ὅρθριος ήκω* (Πλάτ. *Πρωταγόρας* 313b)

• **Σειράς:** *πρῶτος, πρότερος, δεύτερος, τρίτος, ὕστερος, ὕστατος, τελευταῖος* *Τὸ τῶν ὑποκριτῶν πλήθος έξ ένός εις δύο πρῶτος Αίσχύλος ήγαγε* (Αριστ. *Ποιητική* 1449a)

• **Σκοπού:** *βοηθός, διδάσκαλος, φύλαξ, δικαστής, ήγεμών, άρχων, στρατηγός, σύμβουλος, ειρηνοποιός, κτήμα, πρεσβευτής, τιμωρός, έπίκουρος* *Κερκυραίοις βοηθοί ήλθομεν* (Θουκ. *Ἱστορία* 1.53).

Το επιρρηματικό κατηγορούμενο του σκοπού τίθεται οπωσδήποτε με ρήματα κίνησης και ισοδυναμεί με τελική μετοχή ή πρόταση: *ήκομεν βοηθοί = ήκομεν βοηθήσοντες.*

β) Προληπτικό κατηγορούμενο

Προληπτικό λέγεται το άναρθρο επιθετικό (και σπάνια ουσιαστικό) κατηγορούμενο που συμφωνεί κατά γένος, αριθμό και πτώση με το υποκείμενο (και σπάνια με το αντικείμενο) και αποδίδει σ' αυτό **προληπτικά** μια ιδιότητα μελλοντική που σταδιακά θα αποκτήσει το υποκείμενο, όταν ολοκληρωθεί η ρηματική ενέργεια, της οποίας αποτέλεσμα θα είναι η απόκτηση αυτής της ιδιότητας. Γι' αυτό το προληπτικό κατηγορούμενο λέγεται και **κατηγορούμενο του αποτελέσματος**.

Πολλές φορές, όταν το ρήμα είναι σε στιγμιαίο ή συντελικό χρόνο (συνήθως άόριστο ή παρακείμενο), το κατηγορούμενο εκφράζει το αποτέλεσμα που έχει ήδη προκύψει, αφού έχει ολοκληρωθεί η ρηματική ενέργεια και όχι την απόκτηση μιας μελλοντικής ιδιότητας. Και στην περίπτωση αυτή όμως το κατηγορούμενο που συνάπτεται με ρήματα βαθμιαίας εξέλιξης, όπως και το καθεαυτό προληπτικό κατηγορούμενο, καλείται και αυτό προληπτικό.

Το προληπτικό κατηγορούμενο, αφού δηλώνει το αποτέλεσμα, ισοδυναμεί και μεταφράζεται με συμπερασματική πρόταση: *ώστε να γίνει, ώστε να είναι, ώστε έγινε, με αποτέλεσμα να γίνει.*

- Με ποια ρήματα συντάσσεται το προληπτικό κατηγορούμενο

Το προληπτικό κατηγορούμενο συντάσσεται με ρήματα δηλωτικά εξέλιξης, όπως: *αἴρωμαι* και *αἴρω*, *αὔξομαι* και *αὔξω* και *αὐξάνω*, *τρέφω* και *τρέφομαι*, *μεγαλύνομαι* και *μεγαλύνω*, *μηκύνω*, *πνέω*, *ρέω*, *παρασκευάζω* και *παρασκευάζομαι*, *παρέχω*, *πήγνυμι* και *πήγνυμαι*, *τείνω*, (*ἐκ*)*διδάσκομαι*, *διδάσκω*, *ὠθῶ* *Ἦριετο δὲ τὸ ὕψος τοῦ τείχους μέγα* (Θουκ. *Ἱστορία* 2.75).

Παρατηρήσεις

α) Τα ρήματα που σημαίνουν εξέλιξη: *αἴρω*, *αὔξω*, *τρέφω*, *διδάσκω*, *παρασκευάζω* συντάσσονται με δύο αιτιατικές. Από αυτές η μία είναι αντικείμενο και η άλλη προληπτικό κατηγορούμενο.

β) Το προληπτικό κατηγορούμενο κατά κανόνα αναφέρεται στο υποκείμενο· σπάνια όμως μπορεί να αποδίδεται και στο αντικείμενο *μείζω τὴν πόλιν αὔξει*.

γ) Σύγχυση δημιουργείται μεταξύ προληπτικού κατηγορουμένου και απλού κατηγορουμένου που φανερώνει κάποιο αποτέλεσμα, πράγμα που συμβαίνει ιδίως με τα μεταποιητικά ρήματα *Τὸ φρούριον κατέστη μέγα*. Στην περίπτωση αυτή το κατηγορούμενο δηλώνει το αποτέλεσμα της ενέργειας, που μάλιστα είναι σταδιακή, αφού το «φρούριον κατέστη μέγα» σταδιακά και όχι αυτόματα. Στην σύνταξη αυτή η συντακτική αναγνώριση καθορίζεται όχι μόνο απ' την **πραγματικότητα**, αλλά κυρίως από τη γλωσσική και εννοιολογική έμφαση. Όταν λέμε *τὸ φρούριον κατέστη μέγα* τονίζουμε το **αποτέλεσμα** και δε λαμβάνουμε υπόψη τη σταδιακή του διαμόρφωση. Αντιθέτως, όταν λέμε *τὸ τείχος ἤρθη μέγα* τονίζουμε τη **σταδιακότητα** στη διαμόρφωση του αποτελέσματος.

Εκτός από τις παραπάνω μορφές των κατηγορουμένων (απλό, επιρρηματικό, προληπτικό) υπάρχουν σε σπάνια παραδείγματα και άλλες μορφές όπως:

α) **Εμπρόθετος προσδιορισμός σε θέση κατηγορουμένου** με τις προθέσεις *εἰς*, *ἀμφί*, *περί*, *κατά*, *ὑπέρ*, *πρός*, *ὡς* + αιτιατική, για να δηλωθεί ποσό κατά προσέγγιση *Αἱ νῆες ἦσαν ὡς ἐξήκοντα*.

β) **Παραβολικό κατηγορούμενο** Όταν το κατηγορούμενο συνοδεύεται από το αναφορικό επίρρημα *ὡς* και το *ὥσπερ* δηλώνει παραβολή - σύγκριση και εννοείται μετοχή του *εἰμί* *Τοὺς λόγους αὐτοῦ ὥσπερ χρησμοὺς κατέλιπεν* (Ισοκρ. *Πανηγυρικός* 171).

Συμφωνία Κατηγορουμένου – Υποκειμένου

α) Όταν το κατηγορούμενο είναι **επίθετο**, συμφωνεί με το υποκείμενο κατά γένος, αριθμό και πτώση *Καὶ ἦν ἡ μάχη καρτερὰ* (Θουκ. *Ἱστορία* 4.43).

Εξαίρεση του κανόνα: Όταν το υποκείμενο δείχνει όχι ένα ορισμένο όν από πολλά ομοειδή αλλά όλο το γένος των ομοειδών, το κατηγορούμενο μπορεί να τεθεί σε ουδέτερο ενικού ανεξάρτητα από το γένος και τον αριθμό του υποκειμένου *Οὐδέν ἐσμεν* (Αριστοφ. *Λυσιστράτη* 137).

Πολλές φορές με το ουδέτερο ενικού υπάρχει η λέξη *πράγμα* ή *κτῆμα* ή *τι*
Οίκουμένη μὲν γὰρ χώρα πολλοῦ ἄξιον κτῆμα· ἐρήμη δ' ἀνθρώπων οὐσα ἐρήμη καὶ τῶν
ἀγαθῶν γίγνεται (Ξεν. *Κύρου Παιδεία* 4.4.5)

β) Όταν η πρόταση έχει δύο ή περισσότερα υποκείμενα και το κατηγορούμενο είναι επίθετο

Όσον αφορά τον αριθμό, το κατηγορούμενο τίθεται σε πληθυντικό αριθμό
Ἀριστείδης καὶ Σόλων δίκαιοί εἰσιν.

Όσον αφορά το γένος ισχύουν τα εξής:

- Εάν τα υποκείμενα είναι έμψυχα του ίδιου γένους, το κατηγορούμενο τίθεται στο κοινό τους γένος *Ἰππαρχος καὶ Θετταλὸς ἀδελφοί εἰσιν / Ἡ ὄργη καὶ ἡ ἀσυνεσία εἰσὶν κακαί.*
- Εάν τα υποκείμενα είναι έμψυχα διαφορετικού γένους, το κατηγορούμενο τίθεται κατά το επικρατέστερο γένος (το αρσενικό είναι επικρατέστερο έναντι του θηλυκού και του ουδετέρου, και το θηλυκό επικρατέστερο του ουδετέρου) *Συνεληλυθότες ἦσαν αὐτόσε καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ κτήνη πολλὰ* (Ξεν. *Κύρου Ανάβασις* 4.7.2).
- Εάν τα υποκείμενα είναι όλα άψυχα, το κατηγορούμενο τίθεται σε ουδέτερο γένος *οὔτε σώματος κάλλος καὶ ἰσχύς δειλῶ καὶ κακῶ συνοικοῦντα πρέποντα φαίνεται* (Πλάτ. *Μενέξενος* 246e).
- Εάν τα υποκείμενα είναι άλλα έμψυχα και άλλα άψυχα, το κατηγορούμενο κανονικά εκφέρεται κατά το γένος των εμψύχων *Αὐτοί τε οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ γῆ αὐτῶν ἐπόννημοι τοῦ καταστρεψαμένου καλέονται* (Ηροδ. *Ιστορία* 7.11).

γ) Όταν το κατηγορούμενο είναι **ουσιαστικό**, συμφωνεί με το υποκείμενο υποχρεωτικά κατά πτώση *Τὰ δὲ Κύθηρα νήσός ἐστιν* (Θουκ. *Ιστορία* 4.53).

Εξαίρεση του κανόνα αποτελεί η γενική κατηγορηματική

Συχνά, το κατηγορούμενο, όταν είναι ουσιαστικό ή λέξη που ισοδυναμεί με ουσιαστικό, δε συμφωνεί κατά πτώση με το υποκείμενο αλλά τίθεται σε πτώση **γενική**, η οποία ονομάζεται **γενική κατηγορηματική**. Η γενική κατηγορηματική ανάλογα με τη σχέση που δηλώνει είναι:

- Γενική κατηγορηματική **κτητική**: Δηλώνει σε ποιον ανήκει το υποκείμενο *Τῶν γὰρ μάχη νικῶντων καὶ τὸ ἄρχειν ἐστὶ* (Ξεν. *Κύρου Ανάβασις* 2.1.4).
- Γενική κατηγορηματική **διαιρετική**: Δηλώνει ένα διηρημένο όλο του οποίου μέρος είναι το υποκείμενο *Εἶπέ μοι, ὦ Φεραύλα, ἦ καὶ οἴκοι τῶν πλουσίων ἦσθα;* (Ξεν. *Κύρου Παιδεία* 8.3.36).
- Γενική κατηγορηματική **της ιδιότητας**: Φανερώνει μια ιδιότητα του υποκειμένου (δηλαδή, ύψος, πλάτος, μήκος, μέγεθος, ηλικία, χαρακτήρα). Η γενική αυτή όταν δηλώνει **μέτρο**, συνοδεύεται από αριθμητικό ή επίθετο *Εἰμι τριάκοντα ἐτῶν* (Πλάτ. *Νόμοι* 721b).
- Γενική κατηγορηματική **της αξίας**: Φανερώνει την υλική αξία του υποκειμένου *Ἦν λόγου ἐλαχίστου* (Ηροδ. *Ιστορία* 1.143).

- Γενική κατηγορηματική **της ύλης**: Φανερώνει την ύλη από την οποία είναι κατασκευασμένο το υποκείμενο. Με αυτή τη γενική χρησιμοποιείται και η πρόθεση *ἐκ* *Ἡ κρηπὶς ἐστὶ μεγάλων λίθων* (Ηροδ. *Ιστορίαι* 1.93).
- Γενική κατηγορηματική **της καταγωγής ή της συγγένειας**: Δηλώνει την καταγωγή του υποκειμένου· τίθεται με ρήματα που δηλώνουν την καταγωγή, όπως *γίγνομαι*, *πέφυκα*, *ἔφυν*, *εἰμί* *Ἵ Παῖδες, ὅτι μὲν ἐστε πατέρων ἀγαθῶν, αὐτὸ μὲν ἔστι πατρὸν* (Πλάτ. *Μενέξενος* 246d)

Παρατηρήσεις

α) Αν παραλειφθεί το συνδετικό ρήμα η γενική κατηγορηματική μετατρέπεται σε απλή γενική κτητική, ιδιότητας, αξίας, ύλης, διαιρετικής, καταγωγής και έχει θέση ονοματικού ετερόπτωτου προσδιορισμού *Ἡ κρηπὶς ἐστὶ μεγάλων λίθων* μπορεί να μετατραπεί σε *κρηπὶς μεγάλων λίθων*.

β) Στην απρόσωπη έκφραση *ἔργον ἐστὶ τινος* όταν το *ἔργον* διατηρείται, η γενική του προσώπου θεωρείται κτητική (όταν δηλώνει τον κτήτορα ιδιότητας, καθήκοντος, γνωρίσματος) ή γενική υποκειμενική ή γενική του δημιουργού· αν όμως (όπως συχνά συμβαίνει) το *ἔργον* παραλείπεται, τότε η γενική του προσώπου συνήθως θεωρείται γενική κατηγορηματική κτητική· όταν όμως η γενική του προσώπου συνοδεύεται από επιθετικό προσδιορισμό μπορεί η γενική να χαρακτηριστεί γενική κατηγορηματική της ιδιότητας, αφού μεγαλύτερη νοηματική βαρύτητα έχει το επίθετο το οποίο εκφράζει μια ιδιότητα.

Γ. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΤΟΝΟΙ, ΠΝΕΥΜΑΤΑ, ΣΤΙΞΗ

Οι τόνοι

Τόνος λέγεται η ένταση της φωνής σε μια συλλαβή κατά την προφορά της.

- Ο τόνος της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας μέχρι τους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού ήταν **μουσικός**.

- Όταν μια λέξη έχει δύο ή περισσότερες συλλαβές, η μια από αυτές **τονίζεται**, προφέρεται δηλ. πιο δυνατά από τις άλλες.

- Τα σημεία τα οποία δηλώνουν την ένταση αυτή της φωνής λέγονται **τόνοι** και γράφονται πάνω από το φωνήεν ή πάνω από το δεύτερο φωνήεν του διφθόγγου της συλλαβής που τονίζεται *ἄγω, ἄνθρωπος, βαίνω, παῖς, στρατηγός, στρατός*.

- Οι τόνοι της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας είναι τρεις: η **οξεία** (´), η **βαρεία** (˘) και η **περισπωμένη** (˜) *Ἀρταξέρξης καὶ Κῶρος*

Η οξεία δηλώνει ότι οι αρχαίοι πρόφεραν το φωνήεν ή το δίφθογγο, πάνω από τα οποία είναι γραμμένη, με τόνο (φωνή) μουσικό υψηλότερο· η **βαρεία** με τόνο χαμηλότερο· η **περισπωμένη**, που ήταν συνδυασμός οξείας και βαρείας, με τόνο

υψηλότερο στον πρώτο χρόνο του συνδυασμού, δηλ. της οξείας, και με τόνο **χαμηλότερο** στο δεύτερο χρόνο του συνδυασμού, δηλ. της βαρείας.

Παρατηρήσεις

α) Τα σημεία των τόνων και των πνευμάτων δεν υπήρχαν στην αρχαία Ελληνική γλώσσα· αυτά είναι επινόηση των Αλεξανδρινών φιλολόγων, για να προφέρονται σωστά οι λέξεις, αφού στην εποχή τους η μουσικότητα των συλλαβών και η προσωδία (ο μακρός και ο βραχύς χρόνος των συλλαβών της αρχαίας γλώσσας) είχαν εκλείψει. Τον 9^ο αι. γενικεύθηκε η χρήση τους.

β) Η βαρεία γράφεται μόνο πάνω από τη λήγουσα, αντί της οξείας, σε περίπτωση που δεν ακολουθεί τη λέξη σημείο στίξης ή λέξη εγκλιτική *Ἄγαθός ἀνὴρ· καλὴ γυνή.*

γ) Τόνος κανονικά σημειώνεται και στίς μονοσύλλαβες λέξεις: *μήν, χθές, φῶς, νοῦς.*

Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ως προς τον τονισμό

Σε κάθε λέξη πάνω από το φωνήεν ή το δίφθογγο της συλλαβής που τονίζεται σημειώνουμε κάθε φορά έναν ορισμένο τόνο. Κατά τη θέση που έχει ο τόνος σε μια λέξη και κατά το είδος του η λέξη αυτή λέγεται:

Οξύτονη, αν έχει οξεία στη λήγουσα: *ἀγαθός.*

Παροξύτονη, αν έχει οξεία στην παραλήγουσα: *πόλις.*

Προπαροξύτονη, αν έχει οξεία στην προπαραλήγουσα: *ἄνθρωπος.*

Περισπωμένη, αν έχει περισπωμένη στη λήγουσα: *ποιῶ.*

Προπερισπωμένη, αν έχει περισπωμένη στην παραλήγουσα: *μῦθος.*

Βαρύτονη: α) Αν έχει βαρεία στη λήγουσα: *ἄνθρωπος ἀγαθός ἦν* β) Αν δεν τονίζεται στη λήγουσα αλλά στην παραλήγουσα ή την προπαραλήγουσα: *τείχος, λύω, ἄγομεν.*

Παρατήρηση

Στις οξύτονες λέξεις καθιερώθηκε από τους μεταχριστιανικούς και μεσαιωνικούς χρόνους να γράφεται βαρεία αντί για οξεία, όταν δεν ακολουθεί στίξη ή εγκλιτική λέξη: *καλός τε κάγαθός ἀνὴρ.*

ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΟΝΙΣΜΟΥ

Ο τονισμός των λέξεων της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας γίνεται με βάση τους εξής κανόνες:

α) Καμιά λέξη πολυσύλλαβη δεν τονίζεται πέρα από την προπαραλήγουσα: *ἄγομεν, περιάγομεν, περιηγόμεθα.*

β) Όταν η λήγουσα είναι μακρόχρονη, η προπαραλήγουσα δεν τονίζεται: *Ἀνθρώπου, θαλάσσης, βεβαίου.*

γ) Όταν η προπαραλήγουσα τονίζεται, παίρνει πάντα οξεία: *Ποιούμεθα, φείδομαι, έρώτησις.*

δ) Κάθε βραχύχρονη συλλαβή, όταν τονίζεται, παίρνει πάντα οξεία: *Λόγος, είπέ, νέος, βίος, αγαθός.*

ε) Όταν η παραλήγουσα είναι μακρόχρονη και τονίζεται παίρνει πάντα περισπωμένη μπροστά από βραχύχρονη λήγουσα: *Κάλον, δείπνον, έσθήςτος, μεΐνον.*

στ) Όταν η παραλήγουσα είναι μακρόχρονη και τονίζεται, παίρνει πάντα οξεία μπροστά από μακρόχρονη λήγουσα: *Υφαίνω, λήθη, μνεία, χρεία, θήρα.*

ζ) Κάθε συλλαβή θέσει μακρόχρονη στον τονισμό θεωρείται βραχύχρονη: *Κάλλος, τάξις, αύλαξ, ή μειραξ.*

η) Η ασυναίρετη ονομαστική, αιτιατική και κλητική των πτωτικών (άρθρων, ουσιαστικών, αντωνυμιών, επιθέτων, μετοχών) στον ενικό και πληθυντικό, όταν τονίζεται στη λήγουσα, παίρνει οξεία: *Η εύχή, τήν εύχήν, ὦ εύχή, αί εύχαί, τάς εύχάς, ὦ εύχαί, ποιμήν, αγαθή, αὐτήν, είπών.*

θ) Η μακροκατάληκτη γενική και δοτική των πτωτικών στον ενικό και πληθυντικό, όταν τονίζονται στη λήγουσα, παίρνουν περισπωμένη: *τῆς τιμῆς, τῇ τιμῇ, - τῶν τιμῶν, ταῖς τιμαῖς- τοῦ καλοῦ, τῆς καλῆς, τῷ καλῷ, τῇ καλῇ - τῶν καλῶν, τοῖς καλοῖς, ταῖς καλαῖς- αὐτοῦ, αὐτῆς, αὐτῷ, αὐτῇ - αὐτῶν, αὐτοῖς, αὐταῖς.*

ι) Η λήγουσα μιας λέξης, όταν προέρχεται από συναίρεση και τονίζεται, παίρνει κανονικά περισπωμένη: *(ποιέω) ποιῶ, (χρύσεια), χρυσαῖ.*

Όμως, η από συναίρεση λήγουσα παίρνει οξεία αντί περισπωμένης, όταν πριν από τη συναίρεση η δεύτερη από τις συναιρούμενες συλλαβές είχε οξεία: *Έστῶς (έσταῶς), κλείς (κλήις, κλής).*

ια) Οι πτώσεις των πτωτικών στον ενικό και πληθυντικό τονίζονται στη συλλαβή, όπου τονίζεται και η ονομαστική του ενικού, αν δεν εμποδίζει η λήγουσα: *ἥρωος, ἥρώων, όμως: ἥρωος, ἥρωες (εμποδίζει η λήγουσα) - ὁ παιδεύων, τῶν παιδευόντων όμως: τοῦ παιδεύοντος, οἱ παιδευόντες.*

ιβ) Βαρεία αντί οξείας παίρνει μόνο η λήγουσα σε δύο περιπτώσεις:

- Όταν δεν ακολουθεῖ σημεῖο στίξης *Τὴν πρὸς τὸν ποταμὸν ὁδὸν οὐκ έώρα.*
- Όταν δεν ακολουθεῖ λέξη εγκλιτική *Χιῶν νυκτὸς πίπτει· όμως: ποταμός τις.*

ιγ) Στις σύνθετες λέξεις ο τόνος συνήθως ανεβαίνει και μπορεί να φτάσει μέχρι την τελευταία συλλαβή του πρώτου συνθετικού: *(καιρός): εύκαιρος, (έλθέ): ἄπελθε, (δός): ἀπόδος.*

ΑΤΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΙΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Άτονες λέξεις

Στην αρχαία Ελληνική γλώσσα οι παρακάτω δέκα μονοσύλλαβες λέξεις είναι άτονες:

- Οι τέσσερις τύποι του άρθρου *ὁ, ή, οί, αί.*
- Οι προθέσεις *είς, έν, έκ (έξ).*

- Τα μόρια *ὡς, εἰ, οὐ* (*οὐκ ἢ οὐχ*).

Οι λέξεις αυτές δεν τονίζονται, γιατί προφέρονται πολύ στενά με τη λέξη που τις ακολουθεί· λέγονται ακόμα προκλιτικές ή προκλιτικά, γιατί κλίνουν πολύ προς την επόμενη λέξη. Το γραμματικό αυτό φαινόμενο λέγεται πρόκλιση.

ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΤΟΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

α) Όλες οι άτονες λέξεις τονίζονται, όταν παίρνουν τον τόνο μιας εγκλιτικής λέξης που βρίσκεται ύστερα από αυτές *Εἴ τις τῶν πολεμίων - Ἐκ τινος τόπου*.

β) Το αρνητικό μόριο *οὐ* παίρνει οξεία (*οὐ̂*), όταν ύστερα από αυτό ακολουθεί σημείο στίξης *Φῆς ἢ οὐ̂*; (Πλάτ. *Γοργίας* 504d), *Πῶς γὰρ οὐ̂*; (Ευρ. *Βάκχαι* 612), *Χειρίσοφος τὸν ἡγεμόνα ἔπαισε μὲν, ἔδησε δ' οὐ̂* (Ξεν. *Κύρου Ἀνάβασις* 4.6.3).

γ) Το *ὡς* παίρνει τόνο, οξεία ή βαρεία (*ὡ̂ς*), όταν απαντά ως δεικτικό επίρρημα τρόπου: *ὡ̂ς* (= έτσι, με αυτόν τον τρόπο), *καὶ ὡ̂ς* (= και έτσι), *οὐδ' ὡ̂ς, μήδ' ὡ̂ς* (= ούτε έτσι).

Εγκλιτικές λέξεις

Εγκλιτικές λέγονται μερικές μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες λέξεις που συμπεροφέρονται πολύ στενά με την προηγούμενη λέξη και που ο τόνος τους ή μεταβιβάζεται στη λήγουσα της προηγούμενης αυτής λέξης ή αποβάλλεται ή παραμένει στην εγκλιτική λέξη. Οι εγκλιτικές λέξεις λέγονται και απλώς εγκλιτικά.

Οι πιο συνήθεις εγκλιτικές λέξεις στην αρχαία Ελληνική γλώσσα είναι:

- Οι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών *μοῦ, μοί, μέ, σοῦ, σοί, σέ οὐ̂, οἷ, ε̂*.
- Η αόριστη αντωνυμία *τίς - τί* σε όλες τις πτώσεις ενικού και πληθυντικού εκτός από τον τύπο *ἄττα* (: *τινά* = μερικά).
- Οι τύποι της οριστικής του ενεστώτα των ρημάτων *φημί* (= λέγω) και *εἰμί* εκτός από τους τύπους *φῆς* και *εἶ*.
- Τα επιρρήματα *πού, ποί* (= κάπου), *πόθεν* (= από κάπου), *πώς, πῆ* (ή *πῆ*) *ποτέ*. Όμως τα επιρρήματα αυτά, όταν είναι ερωτηματικά, τονίζονται πάντα: *ποῦ̂; ποῖ̂; πόθεν̂; κλπ.*
- Τα μόρια *γέ, τέ, τοί, πέρ, πώ*, νὸν και τα ποιητικά *κέν* (ή *κέ*) *νύ, ρά, θήν*.
- Το αχώριστο μόριο *δέ* (δέν έχει καμιά σχέση με το σύνδεσμο *δέ*): *οἶκα-δε, τὸν-δε*.

Ο ΤΟΝΟΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΙΤΙΚΩΝ

Ο τόνος των εγκλιτικών ή μεταβιβάζεται (ανεβαίνει) ή αποβάλλεται (χάνεται) ή παραμένει.

- Μεταβιβάζεται (ανεβαίνει) στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης (ως οξεία), όταν η προηγούμενη λέξη είναι:

α. Προπαροξύτονη: *κίνδυνός τις - ἄνθρωποί τινες*

β. Προπερισπωμένη: *παῖδές τινες - μοῖρά τις - δῆλόν ἐστι*.

γ. Άτονη: *ἔκ τινος - εἴ τις - ἔν τινι χωρίῳ - οὐ φημι.*

δ. Εγκλιτική: *εἴ τις τινά φησί μοι παρεῖναι - εἴ τις ἐστί μοι.*

• Αποβάλλεται (χάνεται), όταν η προηγούμενη λέξη είναι:

α. Οξύτονη: *κριτής τις — κριταί τινες — ἀγαθόν ἐστί.*

β. Περισπωμένη: *τιμῶ σε - τιμῶ τινας - παῖς τις.*

γ. Παροξύτονη και το εγκλιτικό μονοσύλλαβο: *τάφρος τις - πέμπει τις.*

• Παραμένει στο εγκλιτικό:

α. Όταν η προηγούμενη λέξη είναι παροξύτονη και το εγκλιτικό δισύλλαβο: *νεανίαί τινές - ἦν λόγος ποτὲ - ἀνθρώπων τινῶν.*

β. Όταν η προηγούμενη λέξη έχει πάθει έκθλιψη: *οἶόν τ' ἐστί (αντί: οἶόν τέ ἐστί).*

γ. Όταν μπροστά από το εγκλιτικό υπάρχει σημείο στίξης: *Ὅμηρος, φασί, τυφλὸς ἦν.*

δ. Όταν το εγκλιτικό είναι αντωνυμία με πρόθεση: *πρὸς σέ - παρὰ σοῦ - σὺν σοὶ - παρὰ σοί.* Όμως όταν δηλώνεται έμφαση, ο τόνος των εγκλιτικών αυτών τύπων αποβάλλεται: *ἐπί σε - σὺν σοι* κ.τ.λ.

ε. Όταν το εγκλιτικό είναι αντωνυμία και βρίσκεται στο λόγο για αντίθεση *Ταῦτα σοὶ λέγω, οὐκ ἐκείνῳ.*

στ. Όταν το εγκλιτικό είναι δισύλλαβο και βρίσκεται στην αρχή μιας πρότασης *Τινὲς ἔλεγον - ἐστί Θεός.*

Παρατηρήσεις

α) Όταν ο τόνος του εγκλιτικού (οξεία ή βαρεία ή περισπωμένη) αναβιβάζεται στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης, αναβιβάζεται μόνο ως οξεία: *ἄνθρωπός τις, νῆές τινων* (του εγκλιτικού *τινῶν* η περισπωμένη αναβιβάζεται ως οξεία).

β) Μερικές λέξεις ενώνονται με ορισμένα εγκλιτικά που τις ακολουθούν, και παράγουν μια λέξη. Οι παραγόμενες από την ένωση λέξεις διατηρούν τον τονισμό που είχαν οι λέξεις, πριν ενωθούν με τα εγκλιτικά: *ὥστε (ὥς - τε), ὄδε (ὄ - δε), τόδε (τό - δε), ὅσπερ (ὅς - περ), ὡσπερ (ὡς - περ), οὔτε (οὔ - τε), μήτε (μή - τε), καίτοι (καί - τοί), οἴμοι (οἴ - μοι)* κ.τ.λ.

Τα πνεύματα

Πνεύμα λέγεται η πνοή (λεπτή ή παχιά) που συνόδευε στην προφορά του το αρχικό φωνήεν ή το δίφθογγο ή το *ρ* μιας λέξης.

• Τα πνεύματα της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας είναι δύο: το **ψιλό πνεύμα** ή **ψιλή**, που δηλώνεται με το σημείο (´) και το **δασύ πνεύμα** ή **δασεία**, που δηλώνεται με το σημείο (´).

• Η ψιλή είναι το σημείο της λεπτής πνοής και η δασεία το σημείο της παχιάς πνοής: *ἄνθρωπος, ἄρχομαι, εὕρισκω, ἁμαρτία, ῥήτωρ.*

• Πνεύμα παίρνει κάθε αρχικό γράμμα μιας λέξης, όταν είναι φωνήεν ή δίφθογγος ή *ρ*.

- Οι περισσότερες λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν ή δίφθογγο παίρνουν ψιλή.

ΛΕΞΕΙΣ ΠΟΥ ΠΑΙΡΝΟΥΝ ΔΑΣΕΙΑ

- α) Όλες οι λέξεις που αρχίζουν από ρ ή από υ (εκτός από το ίδιο το υ: ψιλό): *ρίπτω, ύπισχνοῦμαι*.
- β) Τα άρθρα *ὁ, ἡ, οἱ, αἱ* και οἱ δεικτικές αντωνυμίες *ὁδε, ἦδε, οἶδε, αἶδε, οὗτος, αὕτη*.
- γ) Οι αναφορικές αντωνυμίες και τα αναφορικά επιρρήματα (εκτός από τα *ἐνθα, ἐνθεν*): *ὅς, ἧ, ὅ* κ.τ.λ., *ὅπου, ὅθεν* κ.τ.λ.
- δ) Οι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας *ἡμεῖς, ἡμῶν* κ.τ.λ., *οὗ, οἷ, ἐ*, οι αντωνυμίες *ἕτερος, ἐκάτερος, ἕκαστος* και οι λέξεις που σχηματίζονται από αυτές (*ἡμέτερος, ἐαυτοῦ, ἐτέρωθεν, ἐκάστοτε* κ.τ.λ.)
- ε) Οι σύνδεσμοι *ἕως, ἡνίκα, ἵνα, ὅμως, ὁπότε, ὅπως, ὅτε, ὅτι, ὥς, ὥστε*.
- στ) Τα ἀριθμητικά *εἶς, ἕν, ἕξ, ἐπτά, ἑκατόν*. Επίσης τα παράγωγα από αυτά: *ἐνδεκα, ἐξακόσιοι, ἐβδομήκοντα, ἑκατοντάκις* κ.τ.λ.
- ζ) Οι ἀκόλουθες λέξεις (και ὅσες εἶναι παράγωγες από αυτές ή σύνθετες με α' συνθετικό τις λέξεις αυτές):
- Α. *Ἀβρός, ἅγιος, ἀγνός, Ἄδης, ἀδρός, ἀθρόος* (στην αττική διάλεκτο), *αἶμα, Αἶμος, αἰρέω-ῶ, αἶ ἀλαί, ἄλας, Ἀλικαρνασός, ἄλις* (= αρκετά), *ἀλίσκομαι, ἄλωσις, ἄλλομαι, ὁ ἄλις* (= αλάτι), *ἡ ἄλις, γεν. τῆς ἀλός* (= θάλασσα), *ἄλυσις, ἡ ἄλωσις* (= αλώνι), *ἄμα, ἄμαξα, ἀμαρτάνω, ἄμιλλα, ἀπαλός, ἄπαξ, ἀπλός, ἄπτω, ἄπτομαι, ἄρμα, ἀρμόζω, ἀρμονία, ἀρμός, ἄρπαξ, ἀρπάζω, ἀφή*.
- Ε. *Ἔδος* (= θρόνος, ναός), *ἔδρα, ἐδώλιον* (= κάθισμα), *ἔζομαι, εἵμαρται, εἵμαρμένη, εἵργνυμι* και *εἵργνύω, εἵρκτή* (= φυλακή), *Ἐκάβη, ἐκάς* (= μακριά), *Ἐκάτη, ἐκών, Ἐλένη, Ἐλικών, ἡ ἔλιξ, ἐλίττω, ἔλκος, ἔλκω, Ἐλλάς, Ἐλλην, ἔλος, ἔνεκα* ή *ἐνεκεν, ἐζῆς, ἔζω* (:μέλλοντας του *ἔχω*), *ἐορτή, ἔρκος*, (= φραγμός), *ἔρμα, ἐρμηγεύω, Ἐρμῆς, ἔρπω, ἐσπέρα, ἔσπερος, ἐσπόμην* (ἀόρ. β' του *ἔπομαι*), *ἐστιάω-ώ, ἐταῖρος, ἔτοιμος* και *ἐτοῖμος, εὐρίσκω, ἔψω* (= βράζω), *ἡ ἔως* (= πρῶι).
- Η. *Ἥβη, ἡγέουμαι-οῦμαι, ἡδομαι, ἡκιστα, ἡκω, ἡλιξ, Ἥλιαία, ἡλιος, ἡλος* (= καρφί), *ἡμέρα, ἡμερος, ἡμισυς, ἡ ἡνία* και *τὰ ἡνία* (= χαλινός), *ἡπαρ, Ἥρα, Ἡρακλῆς, Ἡρόδοτος, ἡρως, Ἡσίοδος, ἡσυχος, ἡττα, ἡττάομαι-ῶμαι, ἡττων, Ἡφαιστος*.
- Ι. *Ἰδρύω, ἰδρώς, ἰέραξ, ἰερός, ἴημι, ἰκανός, ἰκέτης, ἰκνέομαι-οῦμαι, ἰλάσκομαι, ἰλαρός, ἴλεως* (= ευνοϊκός, φιλόανθρωπος), *ἰμάς, ἰμάτιον, ἴμερος* (= πόθος), *ἵππος, ἴστημι, ἰστός, ἰστίον, ἱστορία, ἱστορέω-ῶ, ἴστωρ*.
- Ο. *Ὀδός, ὀλκὰς* (= φορηγὸ πλοῖο), *ὀλκῆ* (= ἔλξη σε κάτι), *ὁ ὀλκός, ὄλμος* (= πέτρα στρογγυλή και λεία), *ὄλος, ὄρμαθός, ὄρμη, ὄρμος, ὁ ὄρος, τό ὄριον, ὀρίζω, ὀράω-ῶ, ὄσιος*.
- Ω. *Ὦρα, ὠραῖος, ὠριμος*.

ΘΕΣΗ ΤΟΝΩΝ - ΠΝΕΥΜΑΤΩΝ

- α) Ο τόνος ή το πνεύμα στα φωνήεντα ή στους καταχρηστικούς διφθόγγους σημειώνεται πάνω απ' αυτούς, όταν γράφονται με μικρά γράμματα: *ἀγαθή, ἡγοῦμαι*,

τῶ λαῶ, ἄδω, ὠόν. Σημειώνεται όμως μπροστά τους και προς τα πάνω, όταν γράφονται με κεφαλαία γράμματα: *Ἀγαθή, Ἄδω, Ὠόν.*

β) Ο τόνος ή το πνεύμα στους κύριους διφθόγγους σημειώνεται πάνω από το δεύτερο φωνήεν: *πείθω, αὐτός, αἶρῶ, παῖς, βαθεῖαι.*

γ) Όταν ο τόνος και το πνεύμα βρίσκονται στην ίδια συλλαβή, η οξεία ή η βαρεία σημειώνεται ύστερα από το πνεύμα (*ἄλλομαι, αἶρω, ἕκαστος, ἔλαφος*) και η περιπωμένη πάνω από το πνεύμα (*αἶνος, εἶμι, οἶκος*).

δ) Σε λέξεις που γράφονται με κεφαλαία γράμματα, ο τόνος και το πνεύμα παραλείπονται: ΘΗΒΑΙ, ΠΕΡΙΚΛΗΣ, ΡΟΔΟΣ, ΕΛΕΝΗ.

Τα σημεία στίξης

Στο γραπτό λόγο, εκτός από τους τόνους και τα πνεύματα, χρησιμοποιούνται και μερικά άλλα σημάδια που ευκολύνουν το διάβασμα, δείχνοντας πού και πόσο πρέπει να σταματά κάθε φορά η φωνή μας και πώς να χρωματίζεται κατά το νόημα. Τα σημάδια αυτά λέγονται **σημεία της στίξης**. Τέτοια σημεία είναι τά ακόλουθα:

- Η **τελεία στιγμή** (.) που λέγεται και απλώς **τελεία**. Σημειώνεται εκεί όπου τελειώνει περίοδος, δηλ. τμήμα του λόγου που περιέχει ένα ακέραιο νόημα *Χειμῶνος οἱ ποταμοὶ καλύπτουσι τὰ πεδία.*
- Η **άνω στιγμή ή μέση στιγμή ή επάνω τελεία** (·) χρησιμεύει για να δείξουμε ότι πρέπει να γίνει μικρότερη διακοπή απ' ό,τι με την τελεία και σημειώνεται στο τέλος τμήματος μιας περιόδου με νόημα κάπως ανεξάρτητο, που συμπληρώνεται με το επόμενο τμήμα *Ἦγοῦ μάλιστα σαιτῶ πρόπειν κόσμον, αἰσχύνην, δικαιοσύνην, σωφροσύνην τούτοις γάρ ἅπασι δοκεῖ κρατεῖσθαι τὸ τῶν νεωτέρων ἦθος* (Ισοκρ. Πρὸς Δημόνικον 15).
- Η **υποδιαστολή ή κόμμα** (,) χρησιμεύει για να δείξουμε πολύ μικρή διακοπή, εκεί όπου λογικά χωρίζονται μεταξύ τους οι προτάσεις μιας περιόδου ή ορισμένες λέξεις στην ίδια πρόταση *Ὅποτε θύοι Κρίτων, ἐκάλει Ἀρχέδημον* (Ξεν. Απομνημονεύματα 2.9.5) - *Ἀκηκόατε, ἐωράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε, δικάζετε* (Λυσ. Κατὰ Ἐρατοσθένους 100).
- Το **ερωτηματικό** (;), που σημειώνεται ύστερα από μια λέξη ή στο τέλος μιας φράσης ή πρότασης, όταν διατυπώνεται μια ευθεία ερώτηση *Τί;* - *Τί δράσομεν;* - *ἄρτι δὲ ἦκεις ἢ πάλαι;* (Πλάτ. Κρίτων 43)
- Το **θαυμαστικό ή επιφωνηματικό** (!) σημειώνεται ύστερα από τα επιφωνήματα και από κάθε επιφωνηματική λέξη ή φράση που εκφράζει θαυμασμό, αναφώνηση, χαρά, φόβο, έκπληξη και γενικά κάποιο ψυχικό πάθος *οἴμοι! φεῖ! Ὡς καλός μοι ὁ πάππος!* (Ξεν. Κύρου Παιδεία 1.3.2)
- Τα **αποσιωπητικά** (...) φανερώνουν διακοπή του λόγου ή σκόπιμη αποσιώπηση λέξεων από φόβο, ντροπή, περιφρόνηση κ.τ.λ., ή για να δοθεί περισσότερη έμφαση σε εκείνο που παραλείπεται *Οὗτοι ἔλεγον ὅτι...*
- Η **παύλα** (-) φανερώνει διακοπή του λόγου μετά την οποία ακολουθεῖ κάποιο επιπρόσθετο συμπλήρωμα των προηγουμένων ή μια απότομη στροφή του λόγου *Ἐλέγετο δὲ ὁ στόλος εἶναι εἰς Πισίδας. Ἐστρατεύετο μὲν δὴ* (ενν. ὁ Ξενοφῶν) *οὕτως ἔξαπατηθεῖς — οὐχ ὑπὸ Προξένου* (Ξεν. Κύρου Ἀνάβασις 3.1.10).

- Η **παρένθεση** ((...)) χρησιμεύει για να περικλείσει λέξη ή φράση που επεξηγεί ή συμπληρώνει τα λεγόμενα, αλλά και που μπορεί να λείπει *Ὁ δὲ (ἔτι γὰρ οἰκείως ἐχρήτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν* (Ξεν. *Ἑλληνικά* 2.3.16).
- Η **διπλή παύλα** (—...—) χρησιμεύει για ν' απομονώνει μια φράση, όπως γίνεται και με την παρένθεση· χρησιμοποιείται ιδίως, όταν η φράση που απομονώνεται δεν έχει τόσο δευτερεύουσα σημασία, ώστε να κλειστεί σε παρένθεση *Ὁ δὲ Πρόξενος - ἔτυχε γὰρ ὕστερος προσιῶν καὶ τάξις αὐτῶ ἐπομένη τῶν ὀπλιτῶν - εὐθύς οὖν εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέρων ἄγων ἔθετο τὰ ὄπλα* (Ξεν. *Κύρου Ἀνάβασις* 1.5.14).
- Τα **εισαγωγικά** («...») στα οποία περικλείονται κατά λέξη τα λόγια κάποιου *Ἡρώτα μὲν ὁ κήρυξ· «τίς ἀγορεύειν βούλεται;»* (Δημόσθ. *Περὶ τοῦ στεφάνου* 170).

ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στο γραπτό λόγο εκτός από τα σημεία των τόνων, των πνευμάτων και της στίξης χρησιμοποιούνται ακόμα και τα εξής δευτερεύοντα σημεία:

- Η **υποδιαστολή** (,) που είναι όμοια με το κόμμα και σημειώνεται συνήθως στην αναφορική αντωνυμία *ὄ,τι* για να την ξεχωρίσει από τον ειδικό σύνδεσμο *ὄτι*. Σημ. Στις εκδόσεις των αρχαίων κειμένων το αναφορικό *ὄ,τι* γράφεται συνήθως με διάσταση: *ὄ τι*, χωρίς υποδιαστολή.
- Τα **διαλυτικά** (·), που σημειώνονται πάνω από το *ι* ή το *υ*, όταν χρειάζεται να δηλωθεί ότι το *ι* ή το *υ* δε σχηματίζει δίφθογγο με το προηγούμενο φωνήεν μιας λέξης: *Ἀχαῖα, δυϊκός, πραῦνω, προῦπάρχω*. Σημ. Τα διαλυτικά μπορεί να παραλείπονται, όταν από τη θέση του τόνου ή του πνεύματος ή και των δύο μαζί γίνεται φανερό ότι τα δύο φωνήεντα δε σχηματίζουν δίφθογγο: *ἐπράννον, αἰδίος, ἄυπνος*. Επίσης δεν είναι αναγκαία τα διαλυτικά πάνω στο *ι* ή στο *υ*, όταν το *ι* ή το *υ* δεν μπορεί ν' αποτελέσει δίφθογγο με το προηγούμενο φωνήεν: *κλήις* (*κλείς* = κλειδί), *πρωία* κ.τ.λ. Στις εκδόσεις όμως των αρχαίων κειμένων κανονικά χρησιμοποιούνται τα διαλυτικά σε όλες αυτές τις περιπτώσεις.
- Η **απόστροφος** ('), που είναι σημείο της έκθλιψης.
- Η **κορωνίδα** (ˆ), που είναι σημείο της κράσης.
- Το **ενωτικό** (-), μια γραμμούλα, μικρότερη από την παύλα, που χρησιμεύει για να ενώνει τις συλλαβές στις οποίες χωρίζεται μια λέξη: *θά-λασ-σα*. Το ενωτικό χρησιμεύει κυρίως στο τέλος της γραμμής, όταν δε χωράει ολόκληρη η λέξη και είναι ανάγκη να κοπεί και να χωριστεί (κατά τους κανόνες του συλλαβισμού).

Σπανιότερα βοηθητικά σημεία γραφής είναι

- Το **ύφεν** (από το *ύφ' ἐν* = σε ένα μαζί) ή **συνδετικό**, μια μικρή καμπύλη, που τη σημείωναν κάποτε κάτω από δύο συλλαβές μιας σύνθετης λέξης, για να φανερώσουν ότι αυτή πρέπει να διαβαστεί σαν μία λέξη και όχι χωριστά σαν δύο (και ήταν ανάγκη να σημειώνεται, γιατί στη γραφή δε χώριζαν τις λέξεις): *ΝΕΩΣΟΙΚΟΣ* (για να μη διαβαστεί: *νεὼς οἶκος*). Επίσης σημειώνεται κάτω από συμπλέγματα φωνηέντων, για να δειχτεί ότι αυτά πρέπει να συνεκφωνηθούν σε μία συλλαβή για μετρικούς λόγους

(στην ποίηση): *πρὸς θεῶν, ἢ οὐκ* (έτσι και στη νεοελληνική μετρική *χτύπαε, ο αετός, άκουα κ.τ.λ.*).

- Οι **αγκύλες**, παρένθεση με ορθογώνια σημεία ([]). Σημειώνονται σε εκδόσεις αρχαίων κειμένων, για να κλειστούν μέσα σ' αυτές γράμματα ή λέξεις που έχουν προστεθεί σε παλαιά αντίγραφα των κειμένων. Σήμερα χρησιμοποιούνται σπάνια, όταν χρειάζεται να σημειωθεί μια νέα παρένθεση μέσα σε μιαν άλλη.
- Οι **οξυαγκύλες** (< >) σημειώνονται σε εκδόσεις αρχαίων κειμένων, για να κλειστούν μέσα σ' αυτές γράμματα ή λέξεις που πρέπει να προστεθούν, για να συμπληρωθεί κάποιο χάσμα.
- Τα **ομοιοματικά** (»), που είναι σαν δύο κόμματα και σημειώνονται κάτω από μια λέξη, για να δείξουν ότι στη θέση τους πρέπει να νοηθεί πάλι η ίδια λέξη.

Δ. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

α) *προσθήκειν αὐτὴν ἑαυτοῦ εἶναι*: αρμόζει αυτή (η νήσος) να είναι δική του. Ο συγγραφέας προκειμένου να δηλώσει σε ποιον ανήκει το υποκείμενο (*αὐτήν*) του απαρεμφάτου (*εἶναι*), το οποίο είναι συνδεδετικό ρήμα, χρησιμοποιεί γενική κατηγορηματική κτητική (*ἑαυτοῦ*). Το κατηγορούμενο, δηλαδή, δε συμφωνεί κατά πτώση με το υποκείμενο αλλά τίθεται σε πτώση γενική για να εκφραστεί η σχέση κτήσης.

β) *Τοῦτον δὲ τὸν λόγον, ὡς οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐ χαλεπὸν ἔστιν αὐτοῦ ἀφελέσθαι*: αυτό όμως το επιχείρημα, επειδή δεν είναι δίκαιο, είναι εύκολο να το αφαιρέσουμε από αυτόν. Το συνδεδετικό ρήμα (*ἔστι*) συντάσσεται με απλό κατηγορούμενο (*δίκαιος*), το οποίο τίθεται σε πτώση ονομαστική επειδή εννοείται ως υποκείμενο το ουσιαστικό *λόγος*. Συμβαίνει συχνά στα κείμενα το αντικείμενο του ρήματος της κύριας πρότασης (*τὸν λόγον*) να εννοείται ως υποκείμενο στη δευτερεύουσα πρόταση αλλά σε πτώση ονομαστική. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται πρόληψη. Επίσης ως προς την έκφραση και τη σημασία των λέξεων (*οὐ χαλεπὸν*) ο συγγραφέας χρησιμοποιεί αντίθετη λέξη με άρνηση για λόγους έμφασης. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται σχήμα λιτότητας.

γ) *τούτους ἔχυρους ποιούμενοι*: και χρησιμοποιώντας τους (τους ξένους τόπους) ως οχυρά. Η μετοχή (*ποιούμενοι*), η οποία παράγεται από το ρήμα *ποιῶ*, ανήκει στην κατηγορία των ρημάτων ενεργητικής διάθεσης και συγκεκριμένα των μεταποιητικών που συντάσσονται με δύο αιτιατικές, εκ των οποίων η μία (*ἔχυρους*) είναι κατηγορούμενο της άλλης (*τούτους*), δηλαδή του αντικειμένου.

δ) *εἰ φαίη ἑαυτοῦ γίνεσθαι*: αν ισχυριζόταν ότι γίνονται δικά του. Ο συγγραφέας προκειμένου να δηλώσει σε ποιον ανήκει το υποκείμενο (*ταῦθ'*) του απαρεμφάτου (*γίνεσθαι*), το οποίο προέρχεται από συνδεδετικό ρήμα, χρησιμοποιεί γενική κατηγορηματική κτητική (*ἑαυτοῦ*). Το κατηγορούμενο δηλαδή δε συμφωνεί κατά πτώση με το υποκείμενο αλλά τίθεται σε πτώση γενική για να εκφραστεί η σχέση κτήσης.

ε) *ἃ ἐκεῖνοι ἀδίκως καὶ ἀλλότρια εἶχον*: αυτά τα οποία εκείνοι κατείχαν άδικα και χωρίς να τους ανήκουν (ως ξένα δηλαδή). Το επίθετο (*ἀλλότρια*) συμφωνεί αφενός κατά γένος, αριθμό και πτώση προς το υποκείμενο· αφετέρου δεν εξαρτάται από ρήμα συνδεδετικό, αλλά από ρήμα που δηλώνει σκόπιμη ενέργεια (*εἶχον*) με βάση τα

συμφραζόμενα. Επιπλέον προσδιορίζει ως επίρρημα το ρήμα της πρότασης δηλώνοντας επιρρηματική σχέση τρόπου, γι' αυτό και συντακτικά είναι επιρρηματικό κατηγορούμενο του τροπού. Στη μετάφραση αποδίδεται με εμπρόθετο προσδιορισμό (ως ξένα). Επιπρόσθετα αυτό που παρατηρείται είναι ότι ο συγγραφέας συνδέει παρατακτικά συμπλεκτικά έναν επιρρηματικό προσδιορισμό του τρόπου (ἀδίκως) με ένα επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου (ἀλλότρια). Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται σύνταξη κατά παράλλαξη.

Ε. ΑΣΚΗΣΕΙΣ

α) Να αναγνωριστούν τα είδη των κατηγορουμένων στα παρακάτω παραδείγματα

Πάρειμι δ' ἄκων.

Ἡῶξητο τὸ ὄνομα αὐτοῦ μέγα.

Ἡ πόλις Ἀγησίλαον εἶλοντο βασιλέα.

Ἄνυπόδητος διατελεῖς.

Ὁ πόλεμος φανερός κατέστη.

Οὐκ ἀπέβητε δίκαιοι.

Σοφοῖς ὀμιλῶν καυτὸς ἐκβήσει σοφός.

Ἔφουμεν γυναῖκες.

Ξενοφῶν ἠρέθη στρατηγός.

Τισσαφέρνης ἀπεδέδεικτο στρατηγός.

Ἄνδοκίδης ἔλαχεν ἱερέυς.

Ἐχειροτονήθη τειχοποιὸς ὑπὸ τοῦ δήμου.

Οὔτοι νομοθέται κληθήσονται.

Οἱ θεοὶ προσαγορεύονται Ὀλύμπιοι.

Ὁ σύμπαρ περίβολος ὀνομάζεται Ξυστός.

Οὔτοι ἀκούουσι κόλακες.

Ὁ δρόμος λέγεται ἱερός.

Τοῦτο τὸ ἔργον δοκεῖ χαλεπόν.

Ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ἀδικώτατος.

Οἱ ἀγαθοὶ νομίζονται εὐδαίμονες.

Σὺ ἔοικας δίκαιος.

Νομίζομέν σε φίλον.

Ἡ πόλις στρατηγὸς ἡμᾶς αἰρεῖται.

Ἐποίησαν τὸν Ἀλκιβιάδην στρατηγόν.

Δερκυλίδας ἔτυχεν ἄρμοστής.

Ὁ θεὸς ἐστὶ δίκαιος.

Ἡ οἰκία ἐστὶν ἐμή.

Οἱ πολέμοι ἦσαν εἰς ὀκτακοσίους.

Οἱ ὀπλῖται ἦσαν δισχίλιοι.

Τὸ κολακεύειν ἐστὶν ἀδικεῖν.

Ξέρξης ἐστὶν ὁ καταστρεψάμενος τὴν Θετταλίαν.

Ὁ Φίλιππος ἐστὶν ἃ ἂν εἴποι τις.

*Τὸ πάλαι οὐκ ἔστιν νῦν.
Πλεῖστοι ἡμῶν εἰσὶν ἐν ὄπλοις.
Οἱ πελασταὶ ἦσαν εἰς δισχιλίους.
Ἐγὼ εἰμὶ ἐν δικαίῳ.
Ταῦτα ἐν ὠφελείᾳ ἐστί.
Οἱ ἐλθόντες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς ἑβδομήκοντα.
Καθίστασαν ἀμάξας ἀντὶ τείχους.
Σκηνοῦμεν ὑπαίθριοι
Οἱ στρατηγοὶ ἐξῆλθον πρῶτοι.
Αἱ νῆες ἔπλευσαν βοηθοί.
Τὰς πόλεις ἐκούσας παρέλαβε.
Ἐκταῖος ἦκον.
Ἡμεῖς ἐπλανώμεθα δυστυχεῖς.*

β) Να σημειωθούν τα πνεύματα και οι τόνοι στο παρακάτω κείμενο

Διαβας δε τον Στρυμονα παρημειβε το Παγγαιον ορος την ως επ' Αβδηρα και Μαρωνειαν, πολεις Ελληνιδας επι θαλασση ωκισμενας. Ενθεν δε επι τον Εβρον ποταμον αφικομενος διαβαινει και τον Εβρον ευπετωσ. Εκειθεν δε δια της Παιτικης επι τον Μελανα ποταμον ερχεται. Διαβας δε και τον Μελανα ες Σηστον αφικνεται εν εικοσι ταισ πασαισ ημεραισ απο της οικοθεν εξορμησεως. Ελθων δε ες Ελεουντα θυει Πρωτεσιλαω επι τω ταφω του Πρωτεσιλαου, οτι και Πρωτεσιλαος πρωτος εδοκει εκβηναι ες την Ασιαν των Ελληνων των αμα Αγαμεμνονι ες Ιλιον στρατευσαντων. Και ο νους της θυσιας ην επιτυχεστεραν οι γενεσθαι η Πρωτεσιλαω την αποβασιν.

Αρριανού, *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* 1.11

Στέλλα Τζιρβίτση

**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων**

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Διδάσκουσα: Καθηγήτρια Ελένη Χουλιαρά - Ραΐου.
«Αρχαία Ελληνική Γλώσσα - Θεματογραφία Ι. Αρχαία Ελληνική Γλώσσα 2». Έκδοση: 1.0.
Ιωάννινα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://ecourse.uoi.gr/course/view.php?id=1493>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

- Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα, Διεθνής Έκδοση 4.0 [1] ή μεταγενέστερη.

[1] <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Ως Μη Εμπορική ορίζεται η χρήση:

που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο.

που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο.

που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο.

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.